

โขนกับสถานการณ์การเมืองสมัยรัชกาลที่ 3

KHON AND POLITICAL SITUATION DURING THE REIGN OF KING RAMA III

ดิเรก ทรงกัลยาณวัตร *

DEREK SONGKALAYANAWAT

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทบทวนประเด็น กรณีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ทรงยกเลิกอุปถัมภ์โขนหลวงเพราะสนพระทัยพระพุทธศาสนาจนทำให้โขนหลวงในราชสำนักชบเซา โดยใช้กรอบแนวคิดประวัติศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า สถานการณ์การเมืองสมัยรัชกาลที่ 3 มีภัยคุกคามความมั่นคงต่อราชบัลลังก์ สรุปได้ 2 ประเด็น คือ การชิงอำนาจในราชสำนักและการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ยุทธศาสตร์การป้องกันภัยคุกคามราชสำนัก คือ การติดต่อหาทางปัญญาให้ความรู้แก่ประชาชนผ่านทางพระสงฆ์และวัดในพุทธศาสนา การยกเลิกโขนหลวงในราชสำนักเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ ป้องกันการช่องสุ่มกำลังในราชสำนักของพระบรมวงศานุวงศ์ และเป็นการนำองค์ความรู้จากราชสำนักเป็นวิทยาทานสู่ชุมชน

คำสำคัญ: โขน สถานการณ์การเมือง รัชกาลที่ 3

Abstract

Based on the historical framework, this article aimed to investigate the reasons for King Rama III's cancellation of the royal patronage to KHON performance. Historically, the public were still skeptical if the cancellation was due to the fact that King Rama III was much more interested in

* ครูสอนวิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยนาฏศิลปบุรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

Lecturer of Thai History at Lopburi College of Dramatic Arts, Bunditpattanasilpa institute

Email: dereks440@gmail.com

Buddhism than KHON performance, leading to the decline in popularity of KHON performance in the Royal Court. The study indicated that during the reign of King Rama III, the country's political situation was unstable, and the threats to the throne can be twofold: the seizure of power in the royal court and the western colonization attacking the Kingdom of Siam. One of the protection strategies against the threats to the Royal Court was to educate Thai people through public domain by Buddhist monks in the temples. Cancellation of the royal patronage to KHON performance was another protection strategy adopted during that time. In so doing, assemble of men in the royal court aiming for the coup against the throne could be prevented. Besides this, the knowledge from the royal court could be transferred to the public domain.

Keyword: Khon of Prince Kraisorn, Political Situation, King Rama the third

บทนำ

จากประเด็นข้อถกเถียงทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวว่าเมื่อ “พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงมีพระราชหฤทัยใฝ่ในการบำรุงพระพุทธศาสนา ไม่โปรดการละเล่นมหรสพ ทรงเห็นว่าเป็นการละเล่นที่ไร้สาระไม่เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมือง และผิดหลักธรรมพระพุทธศาสนา เป็นการบำรุงบำเรอตนเองเกินกว่าเหตุ (กรมศิลปากร, 2556, น. 16) ทรงเลิกโขนละครของหลวงทำให้โขนละครในราชสำนักชบเซา

เนื่องจากโขนเป็นมหรสพในพระราชพิธีตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ถือเป็นเครื่องราชูปโภคส่วนพระองค์ เป็นเครื่องประกอบอิสริยยศของกษัตริย์ ปรากฏหลักฐานว่า “เป็นการแสดงต้องห้ามมิให้เอกชนพึงมีไว้เป็นส่วนตัว” นอกจากโขนหลวงในราชสำนักเท่านั้น โขนจึงเป็นนาฏกรรมที่กษัตริย์ทรงอุปถัมภ์ มีความเกี่ยวข้องกับราชสำนักและเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ไทยอย่างใกล้ชิดมาตั้งแต่อดีตกาล พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระปรีชาสามารถ ปราดเปรื่องรอบด้าน นำความเจริญมั่งคั่งสู่บ้านเมือง ทำนุบำรุงความสุขประชาชน ทรงมีประสบการณ์ด้านการต่างประเทศติดต่อกับ

นานาชาติ การยกเลิกโขงหลวง จึงน่าจะมีประเด็นสำคัญที่มีนัยทางการเมืองและดำเนินนโยบายการบริหารบ้านเมืองแฝงอยู่

สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นยุคที่การค้าขายเจริญรุ่งเรือง การศึกษาสงครามในภูมิภาคเปลี่ยนรูปแบบไป จึงทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองด้านการก่อสร้าง สถาปัตยกรรม และพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ศาสนสถาน” พระองค์ทรงสร้างและบูรณะวัดขึ้นใหม่ในแบบสถาปัตยกรรมผสมผสานระหว่างศิลปไทยและจีน เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร (วัดประจำรัชกาล) วัดราชนันทารามวรวิหาร วัดเทพธิดาราม วัดยานนาวา วัดนางนองวรวิหาร และวัดกัลยาณมิตร เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระปรีชาสามารถฉลาดปราดเปรื่องรอบด้าน แก้ไขทุกปัญหาของบ้านเมืองสร้างความมั่งคั่งบำรุงสุขประชาชนทรงนำความเจริญมาสู่ชาติไทยก่อนส่งต่อพระราชภารกิจใหญ่หลวงของแผ่นดิน ให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ในวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2394 ทรงครองสิริราชสมบัติ 27 ปี

เมื่อวิเคราะห์เหตุการณ์การเมืองสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยวิธีศึกษาเอกสารพบว่า ภัยคุกคามความมั่นคงทางการเมืองไทยที่มีต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา คือ การแย่งชิงราชบัลลังก์โดยพระราชวงศ์และขุนนาง นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 3 ยังเกิดมีภัยคุกคามใหม่ที่มาจากนักล่าอาณานิคมชาติตะวันตกเข้ามาสั่นคลอนความมั่นคงของราชอาณาจักรสยาม ตัวอย่างจากการที่ทัพนักล่าอาณานิคมอังกฤษและฝรั่งเศสรุกรานจีน อินเดีย พม่า เวียดนาม เป็นต้น

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ทบทวนประเด็นกรณีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลิกอุปถัมภ์โขงหลวงเพราะสนใจพระพุทธศาสนา หรืออาจเป็นเพราะมีนัยแฝงทางการเมือง เป็นยุทธศาสตร์การป้องกันภัยคุกคามราชบัลลังก์จากการชองสุ่มกำลังของพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง รวมทั้งเป็นการนำองค์ความรู้จากราชสำนักสู่ประชากรราษฎรของพระองค์ เป็นวิทยาทานเพื่อเตรียมพร้อมรับมือภัยอันตรายจากนักล่าอาณานิคม การศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้ดำเนินการตามกรอบแนวคิดวิชาประวัติศาสตร์

สถานการณ์การเมืองสมัยรัชกาลที่ 3

สืบเนื่องจากสภาพเศรษฐกิจสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรีชาสามารถฉลาดปราดเปรื่องรอบด้านมีเงินกำไรเป็นอันมากจากการค้าสำเภา จึงทรงสร้างวัดใหม่และบูรณะวัดเก่าจำนวนมาก นำศิลปะจีนมาใช้อย่างเต็มที่ โดยมีมือช่างไทยผสมผสานกับฝีมือช่างจีน

ในขณะเดียวกันรัชสมัยของพระองค์เริ่มปรากฏภัยคุกคามจากนักล่าอาณานิคม เข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการขยายการศึกษาสู่สามัญชน ตัดอาวุธทางปัญญาให้ประชาชน เตรียมการรักษาชาติบ้านเมืองให้รอดพ้นภัยจากนักล่าอาณานิคม

หลักฐานยืนยันความพยายามขยายความรู้สู่สาธารณะในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ การพิมพ์หนังสือด้วยภาษาไทยเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2371 โดยร้อยเอกโทมัส เจมส์โลว์ หลังจากนั้นใน พ.ศ. 2372 ทรงส่งคายนาวาพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และทรงตั้งเป็นโรงเรียนหลวงในวัด เพื่อสอนหนังสือภาษาไทยให้เด็กไทยเป็นครั้งแรก เป็นต้น

ช่วงที่ชาติตะวันตกเริ่มแผ่อิทธิพลและนำวิทยาการมาเผยแพร่ ทรงมีพระราชประสงค์บันทึกความรู้ของไทยมิให้สูญหายไปกับการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย จึงเป็นจุดเริ่มต้นการสร้างมรดกทรงคุณค่าของชาติ คือ จารึกวัดโพธิ์หรือวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จารึกสรรพตำราทั้งหมด 8 หมวด บนหินอ่อน ประดับตามศาลารายวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ผู้แต่งจารึกความรู้เหล่านั้น มีตั้งแต่พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ ขุนนาง พระ และไพร่ รวม 53 ท่าน เป็นความรู้ต่าง ๆ เช่น ศาสนา ภาษา วรรณกรรม วัฒนธรรม ประเพณี จิตรกรรม ประติมากรรม และการแพทย์

สมัยโบราณความรู้ เช่น ตำรายา วิชาการแพทย์ ฯลฯ แต่ละสำนักจะถูกปกปิดเป็นความลับไม่ยอมบอกความจริง จนกระทั่งรัชกาลที่ 3 บัญชาให้รวบรวมจารึกสลักความรู้โบราณเป็นลายลักษณ์อักษรเผยแพร่สู่สาธารณะบนแผ่นศิลาเพื่อความยั่งยืนถาวร ทรงมีพระราชประสงค์ให้เป็นคลังความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จึงเป็น “มหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของคนไทย” ที่มีเจตนารมณ์ให้ความรู้เพื่อเป็นวิทยาทาน แก่มหาชน

ด้านสถานการณ์การเมืองตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงรัชกาลที่ 3 แม้จะเป็นยุคเริ่มต้นสร้างความมั่นคงเป็นปึกแผ่น แต่ทว่าก็มีเหตุการณ์กระทบกระทั่งถึงขั้นใช้กำลังเข้าปะทะกัน จนก่อให้เกิดความเคลือบแคลงว่าอาจนำไปสู่วิกฤตการณ์แย่งชิงราชบัลลังก์ โดยพระราชวงศ์และขุนนางหลายเหตุการณ์ หนึ่งในตัวอย่างมีกรณีการแสดงโขนครั้งยิ่งใหญ่เข้ามาเกี่ยวข้องกล่าวคือ ในงานฉลองอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมชนก ณ พุ่มพระเมรุ เมื่อ พ.ศ. 2339 มีการแสดงโขนตอนสิบขุนสิบรถ โขนวังหลวงเป็นฝ่ายพระราม โขนวังหน้าเป็นฝ่ายทศกัณฐ์ เมื่อปะทะทั้กันฝ่ายนักแสดงวังหน้าไม่ยอมแพ้ตามบท จนเกิดศึกรบกันจริง ๆ หลังเสร็จงานสมโภชพระบรมอัฐิแล้ว ความบาดหมางระหว่างวังหลวงกับวังหน้าไม่ยอมยุติถึงขั้นเตรียมไพร่พลทำสงครามกลางพระนคร

รัชกาลที่ 3 ทรงอยู่ในเหตุการณ์ดังกล่าว การที่พระองค์ทรงยกเลิกโขนหลวงในราชสำนัก อาจเนื่องด้วยเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือเหตุผลใดก็ตาม หลังจากพระองค์ทรงยกเลิกโขนหลวงในราชสำนัก ได้มีการโอนโขนข้าหลวงเดิมในกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 ย้ายไปสังกัดพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แรงสะท้อนจากการยกเลิกโขนในราชสำนัก กลับเป็นแรงกระตุ้นให้โขนเอกชนนอกราชสำนักในแต่ละชุมชนได้ถือกำเนิดขึ้น สอดรับกับยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาเสรีที่มีจาริกวัดโพธิ์เป็นหลักฐานอย่างเป็นรูปธรรม แม้มีรับสั่งยกเลิกการแสดงโขนหลวง แต่ภายนอกราชสำนักก็มีโขนละครเกิดขึ้นหลายโรง ตัวอย่างเช่น โขนละครของเจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนีย์) โขนละครของกรมพระพิทักษ์เทเวศร์ (ต้นราชสกุลกุญชร) ต่อมาก็มีการสืบทอดอย่างเป็นระบบระเบียบโดยลำดับ จนเป็นแบบอย่างของโขนละครในยุคต่อมา แรงส่งจากยุทธศาสตร์การนำความรู้จากราชสำนักสู่ชุมชน ยังส่งผลมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เจ้ากรมมหรสพได้พยายามฟื้นฟูการแสดงโขนขึ้นอีกครั้ง จนถึงรัชกาลที่ 6 ทรงอุปถัมภ์การแสดงโขน เริ่มต้นจากให้บุตรขุนนางมหาดเล็กหลวงฝึกหัดโขน ตั้งกรมมหรสพให้บรรดาศักดิ์ศิลปินโขนที่มีฝีมือ เรียกว่า โขนบรรดาศักดิ์ คู่กันไปกับโขนเอกชนที่เรียกว่า โขนเชลยศักดิ์ และตั้งโรงเรียนสอนการแสดงขึ้นภายในกรมมหรสพชื่อว่า “โรงเรียนพรานหลวง” ต่อมาในปี พ.ศ. 2478 ได้โอนกรมมหรสพมาอยู่กรมศิลปากร (กรมศิลปากร, 2552, น.31)

โขนในราชสำนักยังเกี่ยวข้องกับสถานการณ์การเมืองสมัยรัชกาลที่ 3 อีกครั้ง เมื่อเกิดคดีความทางการเมือง กรณีพระองค์เจ้าไกรสรหรือกรมหลวงรักษัรณเรศ ต้องคดีคิดก่อการกบฏจนถูกสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2391 หนึ่งในข้อกล่าวหาสำคัญคือทรงเลี้ยงโขนละครชายจำนวนมากเป็นบริวาร มักใหญ่ใฝ่สูงทำตัวเทียมพระเจ้าแผ่นดิน (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2538, น. 73-80)

โขนพระองค์เจ้าไกรสร-คดีการเมืองสมัยรัชกาลที่ 3

พระองค์เจ้าไกรสรหรือกรมหลวงรักษัรณเรศ เป็นพระราชโอรสพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชกับเจ้าจอมมารตาน้อยแก้ว ธิดาเจ้าพระยาจักรี เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ต้นสกุลอนิรุทธเทวา และพึงบุญ ประสูติเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2334 สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2391 ทรงมีความรู้ความสามารถโดดเด่นทั้งด้านทางการทหาร พุทธศาสนา โหราศาสตร์ เป็นจินตกวี บัณฑิตที่มีความสามารถสูง มีตำแหน่งสำคัญทางการเมืองในช่วงรัชกาลที่ 1-3 กำกับดูแลกรมสังฆการี กำกับกรมวัง กรมศขบาล เป็นขุนพลคู่บารมีของรัชกาลที่ 3 ตั้งแต่ทรงเป็นพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ และมีบทบาทสำคัญร่วมกับขุนนางตระกูล “บุญนาคว” ในการขึ้นครองราชย์สมบัติของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระองค์เจ้าไกรสรหรือกรมหลวงรักษัรณเรศถูกกล่าวโทษด้วยข้อหาชำระคดีของราษฎรไม่ยุติธรรม เพราะถูกพวกโขนละครชักพาให้เสียคน รับสินบนทั้งฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลยเป็นคนมักใหญ่ใฝ่สูง ไปลอยกระทงที่กรุงเก่าและเมืองนครเขื่อนขันธ์ เอาธรรมเนียมแบบในหลวง ให้พวกละครห่มแพรสีทับทิมใส่แหวนเพชรแทนหม่อมห้าม ตั้งแต่เล่นโขนละครแล้วก็ไม่ได้บรรทมกับหม่อมห้ามเลย บรรทมอยู่แต่ที่แก่งข้างท้องพระโรงพวกละคร กรมหลวงรักษัรณเรศให้การว่า การที่ไม่อยู่กับลูกเมียนั้นไม่เกี่ยวข้องต่อการแผ่นดิน และได้คิดกบฏแต่ถ้าสิ้นแผ่นดินรัชกาลที่ 3 ก็ไม่ยอมเป็นข้าใคร (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2538, น. 76)

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรึกษาพระราชวงศานุวงศ์ และเสนาบดีต่างเห็นพ้องว่า กรมหลวงรักษัรณเรศมีความผิดเบียดบังเงินเบี้ยหวัดและเงินขึ้นวัด พระพุทธบาทปิลายหลายสิบซั่ง คิดกำเริบปรารถนาจะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทั้งที่แต่ก่อนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ความสำคัญว่าเป็นเพื่อนยากกันมา จึงให้ช่วยราชการแผ่นดินและทรงเตือนสติหลายครั้งว่าอย่าทำให้ราษฎรเขาติฉินนินทาหมิ่นประมาทได้ อย่าให้ชื่อช่วยอยู่ใน

แผ่นดิน ประพฤติการไม่อยู่กับเมื่อก็มีคนมาเล่าออกซึ่งเชื่อว่ามาหลงรักคนโขนคนละคร เป็นคนอุบาทว์บ้านเมืองทำให้แผ่นดินเดือดร้อนไปทั่วด้วยความโลภ แล้วยังมาคิดมกใหญ่ใฝ่สูงจะเป็นวังหน้า จึงให้ถอดจากกรมหลวงเรียกว่า “หม่อมไกรสร” แล้วลงพระราชอาญาสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์ที่วัดปทุมคงคา

กรณีสำเร็จโทษพระองค์เจ้าไกรสรเป็นข้อยืนยันยุทธศาสตร์การลดทอนกำลังไพร่พลในสังกัดของเจ้านายและขุนนางที่แอบแฝงในราชสำนักในรูปแบบของนักแสดงโขนมิใช่เหตุผลดังที่เคยกล่าวต่อกันมาว่า รัชกาลที่ 3 ไม่โปรดการละเล่นมหรสพ ทรงเห็นว่าเป็นการละเล่นที่ไร้สาระไม่เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมือง และผิดหลักธรรมพระพุทธศาสนาเป็นการบำรุงบำเรอตนเองเกินกว่าเหตุ (กรมศิลปากร, 2556, น. 16)

ภัยอันตรายจากนักล่าอาณานิคม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์ผู้ทรงจัดเจนด้านการติดต่อค้าขายระหว่างประเทศ ทรงติดตามการเปลี่ยนแปลงของโลก ความก้าวหน้าทางวิทยาการของชาติตะวันตก ในขณะที่เดียวกันกับทรงตระหนักภัยอันตรายจากอิทธิพลของนักล่าอาณานิคม ซึ่งเป็นภัยคุกคามความมั่นคงใหม่ที่กำลังเข้ามาแทน “พม่า” ศัตรูตลอดกาลของราชอาณาจักรสยาม ดังกระแสพระราชดำรัสว่า “..การศึกษาขังญวน ขังพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้วจะมีก็แต่ขังพวกฝรั่งให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียที่แก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว..” (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2538)

จากการศึกษาเอกสารหลักฐานคำให้การในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งทูตและหน่วยสืบราชการลับเข้าไปสังเกตการณ์ในจีนและดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แล้วจดบันทึกข้อมูลรายงานเหตุการณ์กลับมานำเสนอรัฐบาลสยาม เอกสารนี้สะท้อนเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ เล่าเรื่องการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกในจีน อินโดนีเซีย เวียดนาม และพม่า เมื่อวิเคราะห์เอกสารคำให้การฉบับนี้ทำให้เห็นได้ชัดว่า รัฐบาลสยามในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สนใจติดตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของโลก และรับรู้เรื่องราวภัยคุกคามสยามประเทศ ที่มาจากลัทธิการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกอย่างใกล้ชิด

วิสัยทัศน์เงินถุงแดงเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์การเตรียมการรับมือคุกคามที่มาจากนักล่าอาณานิคมชาติตะวันตก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสว่า “เงินถุงแดงในท้องพระคลังข้างที่ 40,000 ชั่ง ให้พระเจ้าอยู่หัวองค์ต่อไปนำไปบำรุงวัดวาอารามที่ชำรุดทรุดโทรม 10,000 ชั่ง ที่เหลืออีก 30,000 ชั่ง ให้เก็บไว้ใช้ในการแผ่นดินต่อไป” และเงินถุงแดงในท้องพระคลังข้างที่ได้เก็บไว้ใช้ไถ่บ้านไถ่เมืองในยามที่จำเป็น ในกรณีวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) สมัยรัชกาลที่ 5 ได้ใช้ในการไถ่บ้านเมืองเป็นค่าปรับให้แก่ฝรั่งเศส

ยุทธศาสตร์การป้องกันภัยคุกคามระยะยาว ที่มาจากนักล่าอาณานิคมชาติตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศส คือ จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาประชาชนของพระองค์ให้มีความรู้เท่าทันความเจริญทางวิทยาการจากนานาชาติและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก

จารีกวดพระเชตุพนวิมลมังคลารามของรัชกาลที่ 3 มหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของไทย เป็นอนุสาวรีย์ยืนยันทนารมณ การมุ่งจัดการศึกษาเสรีเป็นวิทยาทาน (Public Domain) แก่มวลมหาประชาชน เนื่องจากคนสมัยโบราณผู้ทรงภูมิรู้จะ “หวงวิชา” จึงบัญชาให้เจ้าของวิชาแต่ละสำนักสาบานว่าจะนำข้อมูลที่ถูกต้องมาสลักในจารึก หากใครนำข้อมูลเท็จมาสลักขอให้มือนเป็นไป จารีกวดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม คือ เครื่องยืนยันทนารมณมุ่งจัดการศึกษาเสรีเป็นวิทยาทานแก่ประชาชนทั่วไปของพระองค์

สรุปและอภิปรายผล

1. จากประเด็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกเลิกโขงหลวงในราชสำนักมิใช่มาจากสาเหตุที่ทรงโปรดทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว นั้น และโขงหลวงในราชสำนักมิได้ซบเซาตามที่เคยเข้าใจกัน เนื่องจากทรงให้โขงข้าหลวงเดิมในพระองค์ที่มีมาตั้งแต่รัชกาลที่ 2 นั้น โอนย้ายไปสังกัดพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ ต่อมาครูโขงข้าหลวงเดิมเหล่านี้ เป็นครูนาฏศิลป์คนสำคัญของราชสำนัก ตัวอย่างเช่น “ครูเกษพระราม” ได้เป็นครูครอบโขงละครของหลวงและผู้มีบรรดาศักดิ์ในสมัยรัชกาลที่ 4 (กรมศิลปากร, 2552, น. 31-35) เหตุผลสำคัญที่แท้จริงคือวาระทางการเมืองในราชอาณาจักรป้องกันภัยคุกคามภายในราชสำนักที่เกิดจากการที่พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางชั้นสูงใช้เหตุผลของการฝึกหัดโขงละครหลวงในราชสำนักแอบแฝงช่องสุ่มกำลังไพร่พลสันคือนล้มล้างราชบัลลังก์

สอดคล้องกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (2561, น. 101) ที่กล่าวว่าในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่มีโขนในสังกัดหลายราย เช่น กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ (พระองค์เจ้ากุญชร) ทรงให้หัดโขนละครที่วังบ้านหม้อ สืบทอดมรดกต่อมายังพระโอรสคือ พระองค์เจ้าสีหนาทราชดรุรงค์ฤทธิ์ และเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร) หรือโขนในสังกัดของขุนนางและเอกชนหลายโรง เช่น เจ้าพระยาบดินทร์เดชา ฯลฯ ได้เจริญรุ่งเรืองเป็นต้นแบบของโขนละครไทยในยุคต่อมา

2. พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 1 และ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คือ พระราชาที่ทรงเติบโตมาจากสามัญชน มีเชื้อชาววังที่สืบถิ่น แต่ทรงเป็นนักคิดและนักสร้างงานศิลปะที่ยิ่งใหญ่ และได้ส่งต่อมรดกตกทอดยังรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเติบโตในตำแหน่งราชการควบคุมด้านงานการคลังและการค้าต่างประเทศ ประสบการณ์จากการติดต่อกับชาวตะวันตกนานาชาติ คือ โลกทัศน์กว้างขวาง รู้ความเป็นไปและรับรู้การเปลี่ยนแปลงของโลกตะวันตกและตะวันออก ทำให้ทรงมีวิสัยทัศน์ที่มองการณ์ไกล วางรากฐานยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ เพื่อรับมือการเปลี่ยนแปลงของโลก ในยุคที่มีการล่าอาณานิคมจากชาติตะวันตก เหนือกว่าพระมหากษัตริย์ร่วมสมัยกับพระองค์ในภูมิภาคนี้ กรณีตัวอย่าง จารึกวัดโพธิ์ คือ วิสัยทัศน์การรวบรวมองค์ความรู้ของชาติเผยแพร่สู่สาธารณชน กรณีตัวอย่างการยกเลิกโขนหลวงในราชสำนัก คือ วิสัยทัศน์การนำองค์ความรู้จากราชสำนักกลับคืนสู่ชุมชน

รายการอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2552). โขน: อัจฉริยลักษณ์แห่งนาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.

----- (2556) โขน: อัจฉริยนาฏกรรมสยาม. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2561). “แกนกลางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ทูทางวัฒนธรรมคืออะไร”.

วารสารวัฒนธรรม, 57, 4, [ออนไลน์]. ค้นเมื่อ 29 เมษายน 2562. เข้าถึงจาก

<http://magazine.culture.go.th/2018/4/mobile/index.html#p=3>.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2538). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3.

กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

